

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องนี้เกิดขึ้นพร้อมกับ โครงการ “แนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ บ้านแม่แฮน้อย ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ซึ่งเป็นการนำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาหาคำตอบตามความต้องการแก้ปัญหาของชุมชนทำให้มีวิธีการวิจัยที่หลากหลายตามปัญหาที่เกิดขึ้นและสถานการณ์เฉพาะหน้าในระหว่างการค้นหาคำตอบ ดังนั้น เพื่อให้เห็นวิธีดำเนินการวิจัยได้ชัดเจนขึ้นจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ อันเป็นภาพรวมของงานวิจัยเรื่องนี้ตั้งแต่ต้น ดังนี้

3.1 ความเป็นมาของงานวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิทยานิพนธ์ ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมเรียนรู้หรือเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “แนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ บ้านแม่แฮน้อย อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยในครั้งนี้จึงได้มาจากการทำกิจกรรมร่วมกับโครงการดังกล่าว โดยเป็นความร่วมมือระหว่างฝ่ายวิจัย มูลนิธิโครงการหลวง และ สกว. ภาค เพื่อหาแนวทางการพึ่งตนเองของหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้การดูแลของโครงการหลวง การเลือกพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการเลือกตามโครงการดังกล่าว โดยทางโครงการมีหลักในการคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำงานลักษณะนี้ว่าการที่จะนำกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเองเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับพื้นที่หมู่บ้านอื่นหรือ โครงการหลวงที่อื่นนั้น หากจะให้เกิดผล โดยอาศัยเวลาไม่ยาวนานเกินไปสำหรับคนที่ยังไม่เคยทำงานวิจัยลักษณะนี้มาก่อนควรเริ่มจากพื้นที่ที่ไม่ยากนักในการทำวิจัยซึ่งก็คือพื้นที่ที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือได้ง่าย เห็นผลจากการวิจัยได้เร็ว และจากการหารือร่วมกันมีความเห็นว่าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในการดำเนินการวิจัยลักษณะนี้มากที่สุด เนื่องจากลักษณะการทำงานของหัวหน้าศูนย์ฯ แห่งนี้ มีความเป็นกันเองและเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในศูนย์ซึ่งจะทำให้ง่ายต่อการนำกระบวนการมีส่วนร่วมเข้ามาศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดผลต่อไป

และสาเหตุที่เลือกบ้านแม่แฮน้อยเป็นพื้นที่กรณีศึกษา เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กที่ยังมีลักษณะของความสามัคคีร่วมมือร่วมใจและลักษณะของการพึ่งพาอาศัยตลอดจนการดำรงชีวิตด้วยวิถีดั้งเดิมยังปรากฏให้เห็นมากกว่าหมู่บ้านอื่น ในระแวกใกล้เคียงกับศูนย์ฯ นอกจากนี้คนที่มารับจ้างทำงานที่ศูนย์ฯ แม่แฮ ส่วนใหญ่ก็เป็นชาวบ้านแม่แฮน้อยซึ่งจะเป็นการเอื้อต่อการสร้างความ

เข้าใจในการทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น จึงได้ตกลงใจเลือกพื้นที่บ้านแม่แฮน้อยเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้

จากการเข้าไปร่วมเรียนรู้และติดตาม โครงการดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสสนทนากับเยาวชนกลุ่มหนึ่งในชุมชนในเรื่องของภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่กำลังจะหายไปเรื่อยๆ จากชุมชน ทำให้กลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้เริ่มตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการเร่งศึกษาและฟื้นฟูในเรื่องดังกล่าว จึงได้ชักชวนคนในชุมชนที่สนใจศึกษาในเรื่องสมุนไพรขึ้นเพิ่มเติมซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อบ้าน คำนั้น จึงได้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชนที่สนใจศึกษาเรื่องสมุนไพรขึ้นเป็นกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มสมุนไพร” (รายละเอียดของกลุ่มดูในบทที่ 4) โดยได้มีการวางแผนร่วมกันในการทำกิจกรรมเพื่อศึกษาเรียนรู้ในเรื่องสมุนไพรขึ้นมา เป็นที่มาของประเด็นในงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรพื้นบ้านของชุมชนป่าอะจือบ้านแม่แฮน้อย อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ในครั้งนี้

3.2 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นวิธีวิทยาวิจัย โดยเริ่มจากการที่ผู้วิจัยเข้าไปกระตุ้นประสาน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชนบ้านแม่แฮน้อย กระทั่งเกิดเป็นกลุ่มสมุนไพรชุมชนขึ้นมา ผู้วิจัยจึงค่อยๆ ถอยบทบาทออกมาจากชุมชน

3.3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.3.1 วิธีการคัดเลือกพื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกพื้นที่วิจัยด้วยการติดตาม ไปเรียนรู้กับพื้นที่ของ โครงการวิจัยต่างๆ ทั้งที่เกิดเป็นโครงการแล้ว หรืออยู่ในช่วงพัฒนาโครงการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสกว.ภาค เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับส่วนหนึ่งของความสนใจมาจากการศึกษาในวิชาสัมมนา 1 เช่น ประเด็นเรื่องเกี่ยวกับป่าชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาประเด็นเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยรู้จักชุมชนป่าอะจือในฐานะของชนเผ่าที่มีการดำรงชีพร่วมกับป่าและมีประเพณีวัฒนธรรมในการดูแลรักษาป่ามาช้านาน คำนั้นเมื่อมีโอกาสติดตามเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการทำวิจัยของ โครงการฯ ที่บ้านแม่แฮน้อยซึ่งเป็นชนเผ่าป่าอะจือ และมีประเด็นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่า คือ เรื่องของสมุนไพร ผู้วิจัยจึงได้เลือกพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย

3.3.2 วิธีการค้นหาประเด็นวิจัย

ประเด็นงานวิจัยเรื่องนี้เกิดขึ้นในช่วงการพัฒนาโครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเศรษฐกิจและสุขภาพฯ” โดยการใช้วิธีประชุมชาวบ้านเพื่อให้ได้ภาพรวมของประเด็นปัญหา หลังจากนั้นผู้วิจัยใช้วิธีติดตามข้อมูลต่อหลังจากเวทีประชุมด้วยการสังเกตการใช้สมุนไพรของคนในชุมชน การสัมภาษณ์เจาะลึกแกนนำเยาวชนเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาหมู่บ้านของชุมชนเพื่อให้ทราบรายละเอียดเพิ่มเติมของประเด็นปัญหา ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการกับเยาวชนบางคนที่น่าสนใจเรื่องสมุนไพร แล้วจึงรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการติดตามด้วยวิธีต่างๆ มาแลกเปลี่ยนร่วมกับกลุ่มแกนนำเยาวชนซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำหมู่บ้าน กระทั่งเกิดเป็นประเด็นงานวิจัยในครั้งนี้

3.3.3 วิธีการค้นหาทีมวิจัยชาวบ้าน

ทีมวิจัยชาวบ้านได้มาจากการปรึกษาหารือระหว่างผู้วิจัยกับแกนนำเยาวชนของหมู่บ้าน ในการหากลุ่มคนที่สนใจจะศึกษาเรียนรู้เรื่องสมุนไพรทำให้เกิดแนวคิดในการใช้วิธีประชุมกลุ่ม ผู้สนใจเรียนรู้เรื่องสมุนไพร โดยแกนนำเยาวชนคนหนึ่งซึ่งมีบทบาทเป็นอสม.ของหมู่บ้านและมีความสนใจที่จะฟื้นฟูเรื่องสมุนไพรในชุมชน ได้อาสาที่จะทำการไปสอบถามผู้สนใจเพื่อนัดหมายการประชุมหารือเรื่องกิจกรรมที่จะทำร่วมกัน หลังจากประชุมกลุ่มผู้สนใจศึกษาสมุนไพรร่วมกัน ได้มีการตั้งชื่อกลุ่มเป็น “กลุ่มสมุนไพร” เพื่อทำกิจกรรมเรียนรู้สมุนไพรในชุมชนต่อไป

3.3.4 การเขียนแผนกิจกรรม

การเขียนแผนกิจกรรมในตอนแรกใช้วิธีการประชุมกลุ่มย่อยระหว่างเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮที่เข้ามาเป็นตัวแทนของศูนย์ฯ ในการศึกษาโครงการ “แนวทางการพึ่งตนเองฯ” ตัวแทนสกว. ภาค แกนนำเยาวชนและผู้วิจัย ซึ่งเป็นแผนของโครงการวิจัยฯ ในระยะที่ 1 แต่เมื่อนำแผนที่วางไว้ไปปฏิบัติจริงจึงพบว่า แผนกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้แล้วมีการขยับปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์เฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา บางกิจกรรมได้ทำตามแผน บางกิจกรรมไม่ได้ทำตามแผน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมใหม่ๆ แทรกขึ้นมาระหว่างการเรียนรู้ตลอดเวลาที่ทำวิจัยทำให้ผู้วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านต้องวางแผนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ (ดูรายละเอียดของแผนปฏิบัติการได้ในภาคผนวก)

3.3.5 การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม

การทำวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมีบทบาทในการกระตุ้นประสานให้กลุ่มสมุนไพรของชุมชนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ กระทั่งเกิดการวางแผนใหม่ขึ้น

เป็นวงจรต่อเนื่อง โดยเป็นลักษณะของการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เข้ามาศึกษาวิจัยตามหลักคิดที่ว่า

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่ปัญหาาร่วมกัน หรือมีความสนใจอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน โดยเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างการปฏิบัติ (action) กับการวิจัย (research) ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้แล้ว ยังเป็นกระบวนการวิจัยที่เป็นวงจรต่อเนื่องของการวางแผน (planning) การลงมือปฏิบัติตามแผน (action) การสังเกต (observation) วิธีการปฏิบัติและการสะท้อนความคิดเห็นเชิงวิพากษ์ (critical reflection) ต่อวิธีการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติเพื่อที่จะร่วมกันวางแผนใหม่ (re-planning) โดยทำอย่างนี้เป็นวงจรต่อเนื่อง ทั้งนี้ความรู้ความเข้าใจที่เรียนรู้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อน (previous activities) จะถูกใช้เป็นบทเรียนในการพัฒนาและปรับปรุงวิธีการปฏิบัติของกิจกรรมถัดไป จะเห็นได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นมีใช้เทคนิคเฉพาะหากเป็นวิธีวิจัยโดยรวม (methodology) ดังนั้น ในแต่ละขั้นตอนหรือกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การลงมือปฏิบัติ การสังเกต การสะท้อนความคิดเห็น และการวางแผนใหม่นั้นต้องเกิดขึ้นจากการร่วมมือกันของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานทุกขั้นตอน หรือทุกกิจกรรม (อุทัย, 2539)

PAR จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของวิธีวิทยา ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ โลกทัศน์ คือ ความเชื่อและประสบการณ์ของแต่ละคนที่เข้าร่วมงานกัน และส่วนที่สองคือ วิธีการ หรือ method ฐานคิดแบบ PAR เชื่อว่า คนทุกคนถ้ามีโอกาสเท่ากันสามารถพัฒนาศักยภาพตัวเองได้ ดังนั้น คนที่จะเข้าไปกระตุ้นประสานควรมีความเชื่อแบบนี้จะได้ทำหน้าที่แค่ตั้งคำถาม ไม่ชี้นำ นั่นคือ ฐานคิดของ Participation กล่าวคือ ทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ; คนนอกให้ข้อมูลได้ แต่คนในต้องตัดสินใจเอง ถ้าเป็นคนคิดกิจกรรม เรียกว่า เป็นการให้ความร่วมมือ (co-operation) คือ คนหนึ่งคนคิด และหลายๆ คนทำงาน แต่ทำงานแบบ PAR ผู้เอื้ออำนวยกระบวนการเรียนรู้จะใช้วิธี facilitate โดยต้องมีกิจกรรมเป็นการปฏิบัติและให้คนเรียนรู้จากการได้ทดลองทำ ความรู้ที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติ เมื่อได้ข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ประกอบการตัดสินใจคือ Research (อาวรณ์, 2545)

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของผู้วิจัยในช่วงแรกจึงมีมาก และเมื่อคนในชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มสมุนไพรรและสามารถวางแผนกิจกรรมได้เองแล้ว ผู้วิจัยจึงถอยบทบาทออกมาเป็นเพียงที่ปรึกษาให้กับชุมชน

3.3.6 การทบทวนข้อมูลจากการศึกษา

การทบทวนข้อมูลจากการศึกษาทำได้โดยการนำข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิมารวบรวมแล้วเรียบเรียงให้เป็นเรื่อง เป็นประเด็น โดยในระหว่างที่ผู้วิจัยทำการ

ทบทวนข้อมูลจะทำให้เกิดการทบทวนถึงสิ่งที่ยังขาดตกบกพร่อง ข้อมูลบางส่วนของที่ขาดหายแล้วต้องเก็บเพิ่ม นอกจากนี้ยังได้ข้อมูลส่วนอื่นที่เพิ่มเติมมาทำให้เกิดประเด็นใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งในกระบวนการหาคำตอบเพิ่มจากสิ่งที่ยังขาดหาย หรือการนำประเด็นใหม่ที่ได้ไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับทีมวิจัยชาวบ้านทำให้เกิดความรู้ใหม่หรือประเด็นศึกษาใหม่อยู่เสมอ การทบทวนข้อมูลจากการศึกษาจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความรู้ ความคิด หรือมุมมองใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ทั้งๆ ที่เป็นข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว

3.3.7 การแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

การแสวงหาความรู้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยจะเกิดคำถามต่อข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมมาได้ ยิ่งผู้วิจัยอยู่กับข้อมูลเดิมที่มีอยู่มากเท่าไรก็จะเกิดการจัดระบบข้อมูลที่มีอยู่นั้นเป็นประเด็นต่างๆ ได้กว้างขวางขึ้น เช่น สมุนไพรที่พบที่หมู่บ้านมี 100 ชนิด เมื่อผู้วิจัยทบทวนข้อมูลในตอนแรกอาจได้เพียงชนิดและปริมาณของสมุนไพรที่พบ แต่เมื่อทบทวนครั้งที่ 2 พบว่า สมุนไพรทั้ง 100 ชนิดนั้นสามารถจำแนกประเภทได้เป็นพืชสมุนไพร สัตว์สมุนไพร และธาตุสมุนไพร ทบทวนข้อมูลครั้งที่ 3 อาจแบ่งสมุนไพรเป็นสมุนไพรที่เป็นยาบำรุงกำลัง สมุนไพรที่เป็นยาแก้ลมพิษเคือง เป็นต้น

ในระหว่างการเรียบเรียงข้อมูลดังกล่าว นอกจากได้ความรู้ในการจัดระบบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยยังเกิดคำถามต่างๆ ขึ้นเมื่อข้อมูลที่รวบรวมได้มานั้นเกิดความไม่ชัดเจนทำให้ผู้วิจัยเกิดการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ความเชื่อของคนป่าเถะอยู่ในเรื่องการใช้ไฟรักษาอาการปวดท้อง ผู้วิจัยเกิดความสงสัยในความเชื่อที่ว่าไฟมีความสัมพันธ์ต่อการรักษาอาการปวดท้องได้อย่างไร? จึงได้ศึกษาความรู้เพิ่มเติมจากหนังสือและสอบถามผู้รู้เมื่อมีโอกาส ทำให้ได้คำตอบเพิ่มเติมมาในภายหลัง

3.4 สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านแม่แฮน้อย หมู่ 3 ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

3.5 ประชากรเป้าหมาย และทีมวิจัย

ประชากรเป้าหมายและทีมวิจัยในงานวิจัยเรื่องนี้ เป็นคนกลุ่มเดียวกับทีมวิจัยในโครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพึ่งตนเองฯ” ซึ่งในระหว่างการทำวิจัยในชุมชนได้มีการขับเคลื่อนหน้าที่และบทบาทของทีมวิจัยอยู่เสมอ ทั้งนี้เนื่องจากในตอนแรกเกิดความเข้าใจในการทำงานที่ไม่ตรงกัน เนื่องจากยังไม่เคยมีงานวิจัยลักษณะนี้เข้ามาในชุมชน อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยชุมชนส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มแกนนำหมู่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของผู้วิจัยอยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะจะเป็นการทำ

ให้การวิจัยเชิงนี้เกิดผลต่อไปเมื่อผู้วิจัยออกมาจากชุมชนแล้ว ดังนั้น ประชากรเป้าหมายและทีมวิจัยในครั้งนี้จะได้แก่ แกนนำหมู่บ้านและกลุ่มสมุนไพรรวมชน (ดูรายชื่อได้ในภาคผนวก)

3.6 ผู้สนับสนุนทุนวิจัย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

3.7 แหล่งข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูล

3.7.1 แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ บ้านแม่แฮน้อย แหล่งข้อมูลรองที่ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม ได้แก่ บ้านแม่แฮเหนือ หมู่บ้านใกล้เคียง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ สถานีอนามัยบ้านแม่แฮเหนือ โรงเรียนบ้านแม่แฮเหนือ หนังสือเรื่องป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์ ตลอดจนพื้นที่อื่นที่ไปศึกษาดูงานระหว่างทำกิจกรรมของโครงการวิจัย เช่น บ้านดวน ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ บ้านแม่หลู-ป่าเลา ตำบลกองแขก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ วัดต้นลุงศรีคงเย็น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งตัวบุคคล หรือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการวิจัยฯ ด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นวิทยากร พี่เลี้ยง หรือเข้าร่วมแลกเปลี่ยนในเวทีรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยฯ ซึ่งจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังกล่าว สามารถจำแนกประเภทของข้อมูลได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

(1) **ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data)** เป็นข้อมูลที่ได้จากทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การประชุมกลุ่มสมุนไพรรวมชน การประชุมหาทีมวิจัยหลักชุมชน การศึกษาสมุนไพรรวมชนในหมู่บ้านและการเดินป่า การทำแปลงตัวอย่างสมุนไพรรวมชน การดูงาน ตลอดจนการสรุปบทเรียนกิจกรรมร่วมกัน นอกจากนี้ยังได้จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์บุคคล และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยในขั้นตอนของการเก็บข้อมูลดังกล่าวได้มีการใช้อุปกรณ์อำนวยความสะดวกช่วย เช่น เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เพื่อช่วยในการรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์มากขึ้น

(2) **ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)** เป็นข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมไว้แล้วโดยบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันต่างๆ เช่น เอกสาร รายงานวิจัย บทความ วารสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือ รวมถึงข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (สุภาวดี, 2545)

3.7.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีหลายวิธี ดังนี้

(1) **การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ** ซึ่งข้อมูลดังกล่าวมีความสำคัญต่อผู้วิจัยในการใช้เป็นฐานในการดำเนินงานวิจัยเบื้องต้น ได้แก่ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านชนเผ่ากะเหรี่ยง การใช้สมุนไพรรวมชน การทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีค้นคว้าจาก

เอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่ได้มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ตลอดจนการสอบถาม หรือขอคำแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่างๆ เช่น วิธีการทำงานกับชุมชน การทำงานแบบมีส่วนร่วม เทคนิคการเก็บข้อมูล นอกจากนี้ในส่วนข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านซึ่งมีความจำเป็นต่อการวิเคราะห์สถานการณ์ทั่วไปนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสอบถามรวมทั้งกำหนดประเด็นเป็นแบบสอบถามข้อมูลเบื้องต้นให้ตัวแทนเยาวชนที่ได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกันเมื่อเข้าไปในชุมชนใหม่ๆ เป็นผู้หาคำตอบมาให้ เช่น ข้อมูลประชากรในหมู่บ้าน ทรัพยากร กลุ่มในชุมชน เป็นต้น

(2) **การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น** เป็นวิธีเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้มากที่สุดและถนัดที่สุด เพราะเป็นวิธีที่มีความเป็นกันเองสามารถใช้ได้ทุกสถานการณ์ทั้งแบบเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ โดยในตลอดเวลาของการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน เมื่อมีโอกาสผู้วิจัยจะใช้วิธีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกครั้ง เช่น ในกิจกรรมที่มีการสำรวจพื้นที่ศึกษาดูงานจะมีการถามความคิดเห็นจากทีมวิจัยก่อนไปดูงาน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันถึงความต้องการที่แท้จริง หรือความคาดหวังจากการไปดูงานก่อนตกลงกันว่าจะไปดูงานหรือไม่? การแลกเปลี่ยนทางความคิดเห็นนี้ยังทำให้ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้และเปิดกว้างทางความคิด ได้มีโอกาสรับรู้ความคิดเห็นจากคนอื่นๆ ในหลายๆ แง่มุมก่อนที่จะหาข้อสรุปในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกครั้ง

จุดเด่นของการแลกเปลี่ยนทางความคิดเห็นของวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยมองว่าได้ผลนั้นคือ ขั้นตอนของการสรุปบทเรียนการทำกิจกรรมในแต่ละครั้งเพราะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันของทีมวิจัย ตลอดจนผู้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในชุมชนแต่ละครั้ง โดยเฉพาะในการสรุปบทเรียนครั้งใหญ่ของชุมชนที่ผ่านมา ได้เกิดการแลกเปลี่ยนจากกลุ่มคนหลายๆ ฝ่ายในชุมชน ทั้งทีมวิจัยชุมชน พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน แกนนำ และผู้อาวุโส เป็นการสะท้อนการทำกิจกรรมร่วมกันที่ผ่านมาได้อย่างดี ทำให้นักวิจัยและทีมวิจัยชุมชน ตลอดจนคนนอกที่เข้าไปร่วมเวทีในวันนั้น ได้เกิดการทบทวนบทบาทและหน้าที่ของคนอันจะเป็นการช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการทำงานให้เหมาะสมและสอดคล้องกันได้ต่อไป

(3) **การสัมภาษณ์ (Interview)** เป็นวิธีที่ผู้วิจัยใช้ในการสอบถามข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องในระหว่างการทำวิจัยในชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การสัมภาษณ์ผู้รู้ในเรื่องสมุนไพร เช่น ผู้อาวุโสในระหว่างการเดินทาง การสอบถามคนในชุมชนในเรื่องวิธีการดูแลสุขภาพที่ใช้อยู่เป็นประจำหรือกระทั่งการไปดูงานที่มีการสัมภาษณ์วิทยากรผู้ให้ความรู้ในเรื่องสมุนไพร และการทำวิจัย โดยในการไปดูงานส่วนใหญ่จะเป็นทีมวิจัยชุมชนที่สัมภาษณ์วิทยากรเพราะเป็นชุมชนป่าเกาะอยู่เหมือนกันจึงใช้ภาษาท้องถิ่นเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจของคนที่มาดูงาน ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์นั้นต้องมีเทคนิควิธีในการใช้คำถามด้วยเพราะบางทีคำถามที่เป็นทางการเกินไปอาจทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกเกร็ง ไม่กล้าตอบคำถามเพราะกลัวว่าจะตอบผิด

ทางที่ดีควรใช้คำถามที่ไม่เป็นทางการคือพยายามหาคำพูดหรือภาษาสื่อสารที่ง่ายต่อคนในท้องถิ่นที่เขาใช้กันอยู่เป็นประจำและทำตัวให้กลมกลืนเหมือนกับการพูดคุยถามไถ่ธรรมดา บางทีอาจต้องใช้อุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ เข้าช่วยก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะทำการสัมภาษณ์เพื่อลดการเป็นทางการดังเช่นเทคนิคที่ผู้วิจัยเคยใช้สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน คือการนำวีซีดีเรื่องงานวิจัยที่บ้านหนองเต่าซึ่งเป็นชุมชนป่าเกาะงูเหมือนกัน ไปเปิดให้ผู้อาวุโสดูก่อนจะถามความเป็นมาของบ้านแม่แฮน้อย นอกจากจะได้ข้อมูลที่ต้องการแล้วยังได้ความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้อาวุโสอีกด้วย วิธีนี้ตรงข้ามจากวิธีเดิมที่ผู้วิจัยเคยเข้าไปสอบถามข้อมูลแบบตรงไปตรงมา หรือเป็นทางการโดยสิ้นเชิงเพราะวิธีแบบเป็นทางการนั้นนอกจากจะไม่ได้ข้อมูลในสิ่งที่ต้องการแล้วยังพลอยทำให้ผู้อาวุโสและผู้วิจัยเกร็งกันไปทั้งสองฝ่าย

(4) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (*participant observation*) เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลในทุกกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน เช่น การเดินป่า การทำแปลงสมุนไพร การประชุมในเวทีต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น แต่เนื่องจากวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการเก็บข้อมูลจากการได้รู้ ได้เห็น และใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชนเคียงสมาชิกคนหนึ่งของคนหนึ่งของชุมชน ซึ่งการมีสถานภาพและบทบาทที่เป็นที่ยอมรับในชุมชนดังกล่าว อาจทำให้ไม่มีโอกาสเก็บข้อมูลได้เต็มที่ เนื่องจากมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ ไม่สามารถเป็นตัวของตัวเองได้เต็มที่ เช่น ในเวทีประชุมที่ผู้วิจัยเป็นวิทยากรกระบวนการเสียเอง ให้ไม่มีโอกาสสังเกตปฏิกิริยาของผู้เข้าร่วมประชุม เป็นต้น

(5) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (*non-participant observation*) วิธีนี้เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งตัวอย่างที่เห็นชัดเจนในงานวิจัยเรื่องนี้ คือ ในช่วงครั้งแรกๆ ที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนใหม่ๆ และยังไม่มียกิจกรรรมที่ทำร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยจะมีบทบาทเป็นเฉพาะผู้สังเกตการณ์ เช่น เวทีประชุมชาวบ้านในครั้งแรกที่เข้าไปในชุมชนนี้ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮเป็นผู้พาไปเพื่อทำความรู้จักชาวบ้าน ครั้งนั้นผู้วิจัยมีโอกาสสังเกตพฤติกรรมหรือปฏิกิริยาต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชนมาก และรู้สึกเป็นอิสระรวมถึงเป็นตัวของตัวเองมากกว่าครั้งหลังๆ ที่มีบทบาทในการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่มีการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชนแล้วนั้น ผู้วิจัยก็สามารถกำหนดบทบาทหรือวางสถานภาพของตนเองในแต่ละสถานการณ์ได้ โดยเฉพาะเมื่อทีมวิจัยชุมชนเริ่มเกิดการเรียนรู้และสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับคนในชุมชนได้เองโดยผู้วิจัยไม่ต้องเป็นหลักในการทำกิจกรรม ดังเช่นกิจกรรมการศึกษาฐานเรื่องสมุนไพรที่บ้านแม่หลุ-ป่าเถาที่ผ่านมาที่ผู้วิจัยวางบทบาทตัวเองเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ภายนอกไม่ได้เข้าไปร่วมในกิจกรรมการศึกษาสมุนไพร ทำให้มีโอกาสสังเกตวิธีการที่ทีมวิจัยชุมชนใช้ในการทำกิจกรรมในครั้งนั้นอย่างเต็มที่ซึ่งช่วยให้ประเมินผลที่คาดหวังไว้ได้เป็นอย่างดี

(6) การจัดสนทนากลุ่ม หรือประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่มีการเตรียมประเด็นพูดคุยไว้ล่วงหน้า เพราะในการเรียกประชุมนั้นต้องมีการนัดหมายผู้ประชุม ดังนั้น ผู้นำคหภาพหรือผู้ต้องการข้อมูลย่อมต้องรู้ว่าตนเรียกประชุมเพื่อต้องการข้อมูลอะไร ทั้งนี้การที่จะได้ข้อมูลตามที่ต้องการหรือไม่นั้น ผู้ต้องการข้อมูลต้องมีทีมผู้ช่วยหรือเตรียมประเด็นคำถามร่วมกับทีมผู้ช่วยเพื่อไม่ให้เกิดการสนทนาออกนอกประเด็น โดยไม่ได้ข้อมูลตามที่ต้องการ โดยเฉพาะในการทำงานกับชุมชนต้องระวังการออกนอกประเด็น เพราะในการสนทนามักเกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิดเห็นที่อาจทำให้หลุดประเด็นได้หากไม่คุมเวทีให้ดี

สำหรับในงานวิจัยเรื่องนี้ใช้การสนทนากลุ่มย่อยอยู่เป็นประจำ ทั้งในการเรียกประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อสรุปบทเรียนการทำกิจกรรมร่วมกันในแต่ละครั้งซึ่งจัดขึ้นที่ธนาคารข้าวหรือโรงประชุมของหมู่บ้าน โดยผู้ร่วมประชุมจะเป็นกลุ่มสมุนไพรรวม 10-15 คน มีแกนนำกลุ่มหรือประธานกลุ่มสมุนไพรมีหน้าที่เปิดประเด็นแลกเปลี่ยน เลขาฯ กลุ่ม และสมาชิกช่วยกันจดบันทึกข้อมูล โดยผู้วิจัยมีหน้าที่คอยกระตุ้นและตั้งคำถามเพื่อให้เกิดความชัดเจนในเวทีพูดคุย ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้การประชุมกลุ่มย่อยแบบเป็นทางการในการสรุปบทเรียนหลังจากทำกิจกรรมในแต่ละครั้ง เช่น เมื่อทำกิจกรรมเดินป่าศึกษาสมุนไพรร่วมกันแล้วก็จะมาร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลแลกเปลี่ยนกันถึงปัญหาอุปสรรค ตลอดจนวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของการเดินป่าที่ผ่านมาเพื่อเป็นบทเรียนในการวางแผนกิจกรรมครั้งต่อไปให้รอบคอบมากขึ้น ดังที่ผ่านมาพบว่าก่อนเดินป่าครั้งที่ 1 ขาดการเตรียมแปลงตัวอย่างสมุนไพรร่วมกัน ทำให้สมุนไพรมีที่ปลูกไม่เพียงพอ ดังนั้น ก่อนเดินป่าครั้งต่อไป คนในชุมชนจึงมาร่วมกันเตรียมแปลงปลูกก่อนไปเดินป่า ทำให้มีความสะดวกในการนำสมุนไพรมาปลูกมากขึ้น

สำหรับการประชุมกลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการที่ผ่านมาใช้วิธีการนัดหมายกันเฉพาะทีมวิจัยบางคน (ประมาณ 4-6 คน ต่อครั้ง) เพื่อวางแผนในการทำกิจกรรมแต่ละครั้งอย่างละเอียด รวมถึงมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันให้ชัดเจนขึ้นหลังจากที่พูดคุยกันในการประชุมแบบเป็นทางการแล้ว นอกจากนี้ยังเป็นการร่วมพูดคุยถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมแบบเปิดใจและแลกเปลี่ยนความคิด มุมมองของแต่ละคน ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดขึ้นที่บ้านแกนนำกลุ่มหรือประธานกลุ่มสมุนไพรวีธีนี้ทำให้ทีมวิจัยมีความคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น ซึ่งช่วยให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น และยังเป็นการสานสัมพันธ์ของกลุ่มแกนนำในชุมชนให้ร่วมพูดคุยถึงปัญหาของหมู่บ้านมากขึ้นหลังจากที่ห่างการพูดคุยกันไปนาน

นอกจากวิธีการเก็บข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ตลอดช่วงเวลาที่ทำวิจัยผู้วิจัยได้ข้อมูลมาจากวิธีอื่นๆ เช่น การดูโทรทัศน์ การอ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือทั่วไป การฟังเพลงที่เกี่ยวข้องกับชนเผ่าปาเกอะญอ (ซึ่งทำให้เกิดความสงสัยและกลับไปค้นคว้าข้อมูลต่อ) การเขียน

จดหมาย การโทรศัพท์ติดต่อกับทีมวิจัยชุมชนและชาวบ้านอยู่เสมอ ซึ่งนอกจากทำให้ได้ข้อมูลที่ทันสถานการณ์ตลอดจนเกิดการวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอยู่อย่างสม่ำเสมอแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับทีมวิจัยชาวบ้านทำให้เกิดความคุ้นเคยเข้าใจและไว้วางใจกันมากขึ้น นอกจากนี้วิธีดังกล่าวผู้วิจัยยังได้ข้อมูลมาจากการไปเรียนรู้ร่วมกับโครงการวิจัยอื่นๆ การดูงาน กระทั่งการไปเที่ยวงานนิทรรศการหรืองานประจำปี เช่น งานชาวเขาสัมพันธ์ งานวันเด็กที่หมู่บ้านป่าเกะฉุย งานประเพณีมัดมือ งานกีฬาของกลุ่มเยาวชน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับที่ปรึกษา พี่เลี้ยง นักวิจัย ชาวบ้าน ทั้งในการนัดหมายเพื่อพูดคุยโดยตรงหรือแม้แต่การแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างการเดินทาง เช่น การแลกเปลี่ยนกับคนขับรถขนส่งผลผลิตของโครงการหลวงระหว่างการเดินทางไปทำงานวิจัย เป็นต้น

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วิธีการได้มาซึ่งข้อมูลไม่จำเป็นต้องใช้วิธีที่เป็นทางการเสมอไป บางครั้งเราอาจได้ข้อมูลมาด้วยความบังเอิญ เช่น การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังมา โดยไม่ได้ตั้งใจ แต่ก็ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของผู้วิจัยเองว่าจะนำสิ่งที่ได้พบ ได้เห็นหรือได้ยินมาเหล่านั้น ไปใช้ประโยชน์กับงานวิจัยได้มากน้อยแค่ไหน กล่าวคือ หากไม่มีการค้นคว้าต่อหรือหยุดนิ่งกับสิ่งที่ได้รับรู้มา ข้อมูลดังกล่าวก็จะเป็นข้อมูลที่ไม่เคลื่อนไหว ไม่มีชีวิต หรือใช้ประโยชน์ไม่ได้ (ได้ยินมาอย่างไรก็หยุดนิ่งไม่มีการค้นคว้าหรือวิเคราะห์ต่อ) แต่หากสามารถนำข้อมูลที่รับรู้มาเพียงน้อยนิดมาขยายผล เช่น นำไปพูดคุยแลกเปลี่ยนต่อ บางครั้งอาจทำให้ค้นพบคำตอบหรือได้ข้อมูลใหม่ๆ เพิ่มเติม นอกจากนี้ยังอาจนำไปเชื่อมโยงกับข้อมูลเดิมที่มีอยู่ทำให้สามารถตอบคำถามในสิ่งที่สงสัยอยู่ได้ ดังนั้น นักวิจัยจึงควรทำให้ข้อมูลที่ได้มามีชีวิตอยู่เสมอด้วยการค้นคว้าหรือหยิบมาเป็นประเด็นแลกเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาที่มีโอกาส

และเพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น จึงได้นำเสนอเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลพร้อมกับข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือแต่ละชนิดเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1: วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัย

ที่	เครื่องมือ หรือ วิธีการที่ใช้	ข้อมูล หรือ ประโยชน์ที่ได้
1.	การค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว	ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ลักษณะของคนป่าเกะฉุย การใช้สมุนไพร การทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น
2.	การสอบถาม ขอคำแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง	วิธีการทำงานกับชุมชน การทำงานแบบมีส่วนร่วม เทคนิคการเก็บข้อมูล
3.	- การสอบถามตัวแทนเยาวชน - แบบสอบถามแบบกำหนดประเด็น	ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน สถานการณ์ทั่วไปของหมู่บ้าน ข้อมูลประชากร ทรัพยากร การรวมกลุ่มในชุมชน

ที่	เครื่องมือ หรือ วิธีการที่ใช้	ข้อมูล หรือ ประโยชน์ที่ได้
4.	การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในชุมชน ทุกครั้งเมื่อมีโอกาส	<ul style="list-style-type: none"> - ความคิด มุมมอง ความคาดหวัง และความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน - กระตุ้นการคิด การวิเคราะห์ และแลกเปลี่ยนมุมมองซึ่งกันและกัน
5.	การสรุปทบทวนทีมวิจัยชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ทบทวนข้อมูล สร้างความเข้าใจ วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค ข้อดีข้อเสียในการทำกิจกรรมที่ผ่านมา และร่วมวางแผนกิจกรรมครั้งต่อไป - สร้างความสัมพันธ์ หรือกระตุ้นการคิดในกลุ่มแกนนำหมู่บ้านมากขึ้น
6.	การสรุปทบทวนชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการแลกเปลี่ยนจากกลุ่มคนหลายๆ ฝ่ายในชุมชนทั้ง ทีมวิจัยชุมชน พ่อบ้าน แม่บ้าน ชาวชน แกนนำ และผู้อาวุโส - เกิดการสะท้อนภาพการทำกิจกรรมร่วมกันที่ผ่านมา ทำให้นักวิจัยและทีมวิจัยชุมชน ตลอดจนคนนอกที่เข้าไปร่วมเวทีมีการทบทวนบทบาทและหน้าที่ของคนอันจะเป็นการช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการทำงานให้เหมาะสมและสอดคล้องกัน ไปด้วย
7.	การสัมภาษณ์ (interview) หรือสอบถามผู้อาวุโส ระหว่างการทำวิจัยในชุมชนทั้งแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ	<ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาของบ้านแม่แฮน้อย - ความคิดเห็นและมุมมองของผู้อาวุโส - ความรู้เรื่องสมุนไพร
8.	การใช้อุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ ช่วยในการสอบถาม หรือสัมภาษณ์ เช่น วิดีโอ เพลง ภาพกิจกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ลดความเป็นทางการระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ - ได้ข้อมูลเชิงลึกในประเด็นต่างๆ ตามสื่อที่นำมาใช้ - สร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์
9.	การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant Observation)	ข้อมูลจากการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน เช่น การเดินป่า การทำแปลงสมุนไพร เวทีประชุมต่างๆ ของชุมชน
10.	การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non- participant Observation)	<ul style="list-style-type: none"> - พฤติกรรมหรือปฏิกิริยาต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชน - วิธีการที่ทีมวิจัยชุมชนใช้ในการทำกิจกรรมในแต่ละครั้งซึ่งช่วยให้ประเมินผลที่คาดหวังไว้ได้เป็นอย่างดี
11.	การจัดสนทนากลุ่ม หรือประชุมกลุ่มย่อย (focus group)	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้สำหรับการสรุปทบทวนกิจกรรมของทีมวิจัยชุมชนหรือกลุ่มสมุนไพร - เกิดการวิเคราะห์ข้อมูล แลกเปลี่ยนกันถึงปัญหาอุปสรรค ข้อดีข้อเสียจากการทำกิจกรรมในแต่ละครั้งและวางแผน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	เครื่องมือ หรือ วิธีการที่ใช้	ข้อมูล หรือ ประโยชน์ที่ได้
		กิจกรรมครั้งต่อ ไปร่วมกัน - เป็นการแลกเปลี่ยนหรือกันตามโอกาส
12.	การหาข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมด้วยวิธีต่างๆ ได้แก่ - การดูโทรทัศน์ การอ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือทั่วไป หรือการฟังเพลงที่เกี่ยวข้องกับชนเผ่าปาเกอะญอ - การเขียนจดหมาย การโทรศัพท์ติดต่อกับทีมวิจัยชุมชนและชาวบ้านอยู่เสมอ - การ ไปเรียนรู้ร่วมกับโครงการวิจัยที่อื่นๆ การดูงาน กระทั่งการไปเที่ยวงานนิทรรศการหรืองานประจำปี เช่น งานชาวเขาสัมพันธ์ งานวันเด็กที่หมู่บ้านปาเกอะญอ งานประเพณีมัดมือ งานกีฬาของกลุ่มเยาวชน - การแลกเปลี่ยนพูดคุยกับที่ปรึกษา ที่เลี้ยง นักวิจัย และชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ - การแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างการเดินทาง เช่น การแลกเปลี่ยนกับคนขับรถขนส่งผลผลิตของโครงการหลวงระหว่างการเดินทางไปทำวิจัย	- ทราบข้อมูลที่ทันสมัยสถานการณ์ - เกิดการวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ - เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับทีมวิจัยชาวบ้านทำให้เกิดความคุ้นเคย เข้าใจ และไว้วางใจกันมากขึ้น - ค้นพบคำตอบหรือได้ข้อมูลใหม่ๆ เพิ่มเติม ซึ่งสามารถนำไปเชื่อมโยงกับข้อมูลเดิมที่มีอยู่ทำให้สามารถตอบคำถามในสิ่งที่สงสัยอยู่ได้

3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น โดยกระบวนการของการวิจัยที่มีการสรุปทบทเรียนตลอดจนวางแผนร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมในครั้งต่อไปอย่างสม่ำเสมอ นั้นถือเป็นการวิเคราะห์และประเมินผลการวิจัยอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว เนื่องจากต้องนำข้อมูลหรือผลจากการทำกิจกรรมในแต่ละครั้งมาเป็นฐานในการวางแผนปฏิบัติงานหรือดำเนินการวิจัยในครั้งต่อไปเรื่อยๆ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมในแต่ละครั้งจึงถูกวิเคราะห์ไป ทั้งนี้เป็นการนำหลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การจัดเวทีชุมชน จะถูกนำมาทำการวิเคราะห์โดยใช้หลักปรัชญา ทฤษฎีและแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม โดยเฉพาะแนวคิดในการมองแบบองค์รวมต่อสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดจนนำประสบการณ์ส่วนตัวเข้ามาประกอบ และส่วนสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ คือ การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หรือถอดบทเรียนแล้วผู้วิจัยจึงจะเรียบเรียงจัดเกล้า และนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ต่อไป